

El luxós segle XIV (1)

JOAN SOLÀ

Dijous apuntàvem cap al present i el futur. Avui hem de veure un esplèndid passat i present. L'altre dia es va presentar a l'Institut d'Estudis Catalans el primer volum (636 p.) d'un projecte pres i deixat diverses vegades pels nostres erudits des de fa exactament un segle: l'edició de totes les traduccions catalanes de la Bíblia fins a 1900. I sort n'hi ha, va dir Josep Perarnau, que només es conserva la punta d'un iceberg que ens marejaria de veure'l sencer: entre la Inquisició (que va destruir la primera traducció impresa, 1478) i el pas del temps *només* ens queda matèria per a uns 42 volums com aquest. Ja n'hi ha molts d'encomanats i n'apareixeran dos o tres per any, si els suports econòmics no fallen, que avui i aquí això de les humanitats no és una prioritat gaire clara, va dir Josep Massot, director de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que han tingut el coratge de posar les mans aquí. Hi treballen una

trentena d'erudits en diversos camps: en llengües orientals, en llatí i grec, en català antic, en biblística, en teologia, en edicions de textos, etc. El volum acabat d'aparèixer és el nº 3 de la sèrie (el primer serà una història de la Bíblia llatina al nostre domini lingüístic) i es titula "*Bíblia del segle XIV. Èxode. Levític*", amb la transcripció dels textos a cura de Jaume Riera, aparats crítics, notes i glossari de Pere Casanellas, i estudi introductori d'Armand Puig. Puig i Casanellas, dels quals diríem altres miracles si tinguéssim espai, són els directors i autèntics motors d'aquest projecte, que hem de qualificar d'aclaparador així que obrim el llibre per qualsevol indret.

En l'estudi introductori, Armand Puig ens confirma la "notable circulació de bíblies entre molts estaments socials" catalans, i per tant que els manuscrits que ens han arribat són "un percentatge ínfim" dels que van existir; situa els textos amb les seves "complexitats" de transmissió, explica el tipus de costums

dels traductors de l'època i descriu minuciosament els tres manuscrits que seran objecte de transcripció en aquest volum. Pel que fa als costums, hi ha l'escrúpol de la literalitat o fidelitat a l'original, però alhora la necessitat d'acostar el text al lector d'un altre país i d'una altra època: i així, la filla del Faraó és anomenada "la infanta", "talment fos la filla del rei d'Aragó!"; i els encarregats faraònics de fer treballar els israelites reben aquesta ordre: "no donets gens de palla al poble per mesclar-la ab lo brach ['fang'] de les regoles ['rajoles'], ne lenya per coure-les [...]; mas que ells vàjan colir lo restoll en les messes, e al bosch la lenya" (Èxode 5,7), cosa (la llenya i el bosch) que no diu el text llatí i que "difícilment encaixa amb l'ecosistema del delta del Nil". El traductor algun cop "traspasa la frontera de la traducció" i fa interpretacions que canvien el significat del text, com quan converteix "un cas de violació en una relació prematrimonial".

Hi ha uns altres preliminars fins a un

total de 140 p., amb un vocabulari minuciosament de Casanellas de 60 p., i finalment uns "índexs de mots" que *només* ocupen mitja pàgina perquè "impresos en paper [...] ocupen un nombre gairebé tan gran de pàgines com els mateixos textos editats" i per tant l'equip ens dona una adreça d'internet on podem consultar-los en sis versions diferents: un per cada manuscrit i per cada un dels dos llibres. Quan l'obra s'acabi, aquests índexs formaran una massa d'un valor incalculable per enriquir els nostres diccionaris històrics: al vocabulari ja es fa constar, entre molts altres detalls (com ara les 61 formes del verb *lleixar* 'deixar'), quines formes o paraules encara no estan recollides en aquests diccionaris. Per exemple, per a *senyal* 'cascavell, campaneta' se'ns indica que seria una metonímia (s'anomena l'objecte, antigament *seny*, per la funció que fa), que no està recollit però que a Alcalà de Xivert encara és viu (o ho era, segons el DCVB) en la forma *senyalet*.

El luxós segle XIV (i 2)

JOAN SOLÀ

El primer volum de les traduccions bíbliques fins a 1900 són l'Èxode i el Levític en versió del segle XIV conservada en tres manuscrits del XV. Els textos es donen en quatre columnes encarades: l'original llatí i els tres manuscrits. Al peu de cada columna hi ha una minuciosa documentació suplementària de variants, de llengua, etc., i rastres hebreus, arameus, grecs (donats en els alfabet originals), llatins, etc. que expliquen les vicissituds (significats sorprenents d'una paraula, errors de traducció, etc.) dels textos. Es percep immediatament la feina increïble que dóna la simple transcripció escrupolosa dels manuscrits; però és molt més impressionant la tasca de situar i interpretar tot aquest gavadal d'informació. I aquí és on es veu un dels valors més autèntics del projecte: la feina d'equip, d'un equip de màxims

especialistes que, ahora, són infatigables en la feina. Els dono tot seguit uns fragments de l'edició perquè puguin veure i palpar aquesta autèntica meravella. El llatí no està puntuat; el català s'edita segons les normes modernes, però sense cap alteració de la forma (el signe “[*]” indica llacuna en la traducció).

“horum carnibus non vescimini nec cadavera contingetis quia inmundum sunt vobis // [*] e llurs calabrines mortoïnes no toquets, car no són nèdeas a vós // Las carnes de aquells no menjareu e lurs calabrines mortas no toqueu, car no nèdeas són a vosaltres // Les carnes de aquells no mengets e llurs calabrines mortehines no toquets, cor no nèdees són a vós”

(Levític 11,8). Aquí veiem les confusions típiques de *a* i *e* (*nèdeas/nèdees* ‘netes’); l'aparició primerenca de *ll* (*llurs/lurs*), com va fer notar Moran; la vocalització incipient de *-ts* (*toquets/toqueu*); la naixença de *nos-altres/vos-altres* (*vós/vosaltres*), i unes aparicions primerenques de *calabrines* ‘cadàvers’ i de *mortei* ‘mort de mort natural, no sacrificat’ (*mortei* apareix també com a nom, Levític 11,11, no recollit als diccionaris).

“abiit Moses et reversus est ad Iethro cognatum suum dixitque ei / vadam et revertar ad fratres meos in Aegyptum ut videam si adhuc vivunt / cui ait Iethro / vade in pace // E anà Moysès e tornà a Itró, son sogre, e dix a ell: / -Iré ara e

tornaré a mos frares en Agipta, e veuré si encara són vius. / Al qual dix: / -Vé en pau. // E anà-sse'n Moysès e tornà a Getró son sogre, e dix-li: / -Iré e tornaré a mos frares en Egipte per ço que veja encara si són vius. / E dix-li Getró: / -Vés en pau. // E anà Moysèn e tornà a Ytró son sogre, e dix a ell: / -Iré are e tornaré a mos frares en Egipte, e veuré si encara són vius. / Al qual dix Ytró: -Vé en pau” (Èxode 4,18). Aquí veiem la vacil·lació típica en la transcripció de noms propis (*Agipta/Egipte*, *Moysès/Moysèn*, *Ytró/Getró*), i duplicats morfològiques (*vé/vés*) i sintàctiques (*dix a ell / dix-li*).

Un plaer profund, amics. ¿I valia la pena un esforç tan immens?, es preguntava Casa-

nellas amb veu emocionada però segura. Mirin, lectors: d'una banda, tota la riquesa històrica que avui tenim, de titans autèntics com Alcover, Moll, Coromines, Aguiló, Balari, etc., no hauria sigut possible sense bones edicions de textos; però sobretot: una cultura que disposa d'una història tan enlluernadora com aquesta i d'un esplet d'erudits com aquest és una cultura molt seriosa, una cultura que no es podrà mai comparar amb la de pobles que només tenen una tradició oral. Deia una professora d'ensenyament mitjà que això la reconfortava per tornar a la seva feina humil i dura de transmetre aquesta nostra cultura entranyable i paradoxal. I ara, polítics, va per vostès: els savis hi són, molts, excel·lents i en tots els camps; però una llengua només se salva als carrers, encara que, per les cantonades, s'embruti poc o molt, es ventegi i es rebregui.